

Відображення

Автор:

Михайло Блехман

Відображення

Михайло Блехман

Перший з романів ділогії про найголовніші питання людського життя: щастя та кохання, віру та знання. Цей роман – про родину Блехманів, він розгортається в 30-40 р.р. ХХ століття в Україні, в Харкові, та – паралельно – в ХІХ столітті – в єврейському містечку Речиця в Білорусії. "Чи можливе щастя?" – ставить собі запитання героїня роману Клара. Роман доводить, що, незважаючи на всі негаразди, так, щастя – можливе.

Михайло Блехман

Відображення

Тим, кого дай, Боже, бути мені достойним.

Мое минуле не мине, поки не мину я.

Категорія «відображення» означає суб'єктивну здатність людини як мислителя оперувати мислями як фактами свідомості, незалежно від об'єктів, які вони відображують.

З філософської книги

Зірочки падали так рясно, що у мене навіть скінчилися бажання. Хтось наче здмухнув їх, ці зірочки, зі своєї величезної холодної долоні, і вони слухняно

полетіли донизу, збиваючись у сонні цукрові замети або відбиваючись у склі мого вікна смішними і складними символами чудернацької абетки. Здавалося, що невідомий ім'ярек, отак поздоровивши місто, яке відсвяткувало Різдво, тепер ще й зажадав відобразитися у шибці мого вікна, аби зазирнути в мій зошит і прочитати заключні рядки щойно закінченого роману.

«Хто вирішив, що час іде?» – роздумував я, намагаючись не загубити головного сенсу віконного скла, здогадуючись, що, можливо, воно і мій роман – це взаємне відображення і усталеність двох різних абеток однієї первинної мови.

«Хіба так ідуть?» – поблажливо запитав я радше самого себе, ніж кого б там не було. – Хіба так ходять? Так – зневажливо сходять: жінка, яка не кохає, ворог, який не поважає, критик, який не зневажає... А йдуть і ходять – хіба ж так?»

«Але якби не мій зошит – чи мали б ви сенс?»

«Втім, що я тлумачу про сенс? Там, звідки ці зірочки, про сенс, надіюся, знають набагато більше, але, боюся, – зовсім по-іншому...»

«Тоді навіщо і для кого оця моя абетка, якщо вже є ваша? І ви сходите завжди, безвідносно до того – існуватиму я чи ні...»

«... І будете спадати на місто, що відсвяткувало Різдво і готується стрічати Новий рік, – новий рік...»

«І не помітите, що у вікні в новому році буде хтось інший, не той, що торік, і не спитаєте: а де ж той, що був?»

«Чи можу я в своєму зошиті явити щось, про що би ви не відали, чого не торкалися?»

Я постукав пальцями по обкладинці зошита, де ще й досі не було назви мого роману, і, розгорнувши рукопис навздогад, на одній з римських цифр, знову позирнув у вікно.

«Втім, ви ж тут, хоча і потойбіч вікна, якого для вас не існує. Хай же не буде його існувати і для мене, – тоді ви зможете перекласти на свою потойбічну (чи нашу

спільну?) мову зміст мого зошита».

«...І ми з вами нарешті знайдемо моему романові справжню назву».

«А якщо ви все ж таки прийшли до мене, значить, ходять і так, а отже, не такі вже ви й зневажливі, якщо не уявляти межі нами вікно...»

«Отак. А я не вірив».

Книги дивилися на мене зі своєї шафи і теж зазирали в мій, поки що безіменний, зошит, сторінки якого списано недолугими словами і майже беззмістовними римськими цифрами.

Книги дивилися із шафи: розгадана – не мною, але для мене, – стара книга у перламутровій палітурці, і ці – мої улюблені – вони допомагають мені тим, що, найголовніше, – не заважають. І ця... я ще не цілком зрозумів її призначення, але до кінця мого зошита, можливо зрозумію... А інакше і писати мій зошит було би справою ризикованою, невиправданою... Та, зрештою, хіба це я писав його?

Я дивився повз мій зошит і думав, що, звичайно, він уже існував колись, тож мені треба було тільки віднайти його. Тому-то я й зібрався колись на пошуки невідомо чого – як середньовічний мореплавець на пошуки старої землі, яка, якщо поталанить і постаратися, виявиться новою, при чому для всіх.

«Мабуть, я щасливіший за багатьох моїх колег-капітанів, бо знайшов, і ось тепер моему зошитові не вистачає тільки назви, щоб стати книгою! – з порцією здорової самовпевненості вирішив я. – Звичайно, можна було б залишити все як є: якщо, скажімо, можлива поема без героя, то чому ж не може бути роману без назви?»

Але ні, я таки назву свій зошит. Я обов'язково назву його. І вони мені в цьому допоможуть, тим більше, що я вже прибрав шибку, яка нас розділяла. Інакше – як же холодна жінка, жорстокий ворог, байдужий критик вирішать для себе і для світу, що мій зошит не вартий прочитання? Якщо автор має ім'я, а його творіння – назву, то легко сказати, що все інше знати і не треба. А якщо імені та назви немає, то доведеться читати і, тільки прочитавши, сказати світові, що читати не має сенсу.

Щоправда, інколи початок буває таким схожим на назву, що й підмінює його...

Але я знаю, моему романові назва необхідна – бо початок не просто не замінює і не передбачає його, а навіть зовсім навпаки.

I

На початку – місто готується до Нового року, а вже потому, відсвяткувавши Новий рік, почне готуватися до Різдва... Але замість бажань, які несамохіть загадувалися б у такт майже забутим зірочками, вона думала про те, що справжніх бажань у неї, відверто кажучи, вже давно немає. І якби замість традиційної похмурої мряки на місто раптом зійшли снігові зірочки, загадувати було б нема чого.

«Цікаво, – подумала вона, входячи до тролейбуса і машинально перевіряючи наявність сумочки, яка нікуди не поділася, – цікаво, як вміло природа допомагає тим, кому нічого не потрібно. Було б що загадувати – зірки б не примусили себе чекати».

В тролейбусі, на щастя, було майже порожньо – і біля вікна, і поряд.

«А було ж усе-таки бажання! – посміхнулася вона, як зазвичай, притискаючись до вікна, що захищало її від вулиці, і вже спокійніше дивлячись на будівлю та на паркан лікарні, які залишалися за зачиненими дверима тролейбуса. – Бажання було, я пам'ятаю».

Вона відкрила книгу, що нагадувала мій зошит, але, мені здалося, уже мала назву. Вона завжди возила її з собою і читала, періодично, не відриваючись від читання, позираючи у вікно на нереальні ватні замети, наче щойно скинуті з величезної ялинки, на тлі котрих блякли закоцюблі ліхтарі кольору ще не готового гоголь-моголю.

«Чи гоголь-моголю?», – строго запитала вона у себе, але не встигла відповісти, тому що побачила подружжя, що, обережно ступаючи, йшло до лікарні. У Самуїла обличчя було такого ж кольору, як у цих дивних заметів. Клара

стогнала, намагаючись зігнути в три погібелі, але дев'ятимісячний живіт заважав їй, і це зараз було її однією-єдиною погібеллю.

– Дай відпочити! – стогнала вона, сідаючи в черговий замет.

– Кларонько, – підводив її знову Самуїл, – ти застудишся, підемо, тут уже зовсім поряд.

Їм вдавалося підвестися і пройти ще кілька кроків, та вона знову сідала в замет – перевести дух, проте дух зовсім не переводився. Перейми у Клари почалися, коли вже була глупа ніч і не те що таксі, а навіть приватника знайти було неможливо в усьому безнадійно білому для такого часу доби світі, тож у пологовий будинок довелося іти пішки.

Вони йшли уже більше години, зупиняючись, відпочиваючи, підводячись.

Довкола було дразливо ясно від снігу, але в очах у Клари потемнішало ще вдома, коли вона намагалася одягнутися, а поперек аж розломлювався, наче зачерствілий бублик, і ні йти, ні сидіти було неможливо. Шуба зігрівала, але тягнула в замет, і єдине, чого їй хотілося – це народити вже нарешті і виспатися, не думаючи про те, що іще доведеться народжувати. Пальці у муфті запотіли, набрякли і перестали стискатися і розтискатися. Хустка з'їхала набакир, на чолі уперше з'явилися зморшки, яких вона б злякалася, якби зараз подивилася у дзеркало. Але сил не залишилося навіть на те, щоб путньо боятися хоч приблизно так, як тоді, коли вона тонула у Дніпрі...

– Господи, коли ж я, нарешті, народжу?! – простогнала я, стискаючи руку Сені і сідаючи в звабливо теплий замет. Бідні жінки, за що їм це?! Ой, Господи, якби ж їм, а то ж нам...

Він, ледь не плачучи і цілуючи мої руки крізь муфту, знову узявся піднімати мене з замету, примовляючи:

– Кларонько, пішли, тут уже поряд. Зараз прийдемо, тобі допоможуть роздягнутися, знімуть з тебе цю кляту шубу...

– ...і все інше! – з ненавистю сказала я, не намагаючись підвестися, тому що попередня спроба уже була понад мої сили і сил для нової не залишилося ніяких.

– Ну звичайно ж, усе знімуть як слід! Ти й забудеш, що на тобі всі ці лахи були. Дадуть ліки, покладуть на зручний стіл, ти трішки постарашся і народиш нам сина або доньку.

– Сина! – впевнено прохрипіла я, встаючи, сама не відаючи, як.

– Сина! – сказала вона мені пошепки, але твердо.

– Сина! – долинуло у тролейбус через зачинене вікно.

І Клара пішла – саме пішла, а не попленталася, народжувати сина.

Тобто пішли вони – разом, як завжди.

II

Зараз Клара тимчасово не пам'ятала – про що зараз, взагалі, можна було пам'ятати? – не пам'ятала, як намагалася, тобто мріяла, дотягнути з пологами до Нового року. З різних причин, але головне – щоб синові на рік пізніше було йти до армії. Та і взагалі, коли вважається, що ти народила на рік пізніше, це завжди краще, ніж на рік раніше, – зрозуміло, тільки коли лише вважається.

– А раптом буде дівчинка? – з майже непомітним сарказмом спитала – чи сказала Марія Ісааківна.

– Мамо, такі речі раптом не відбуваються, – заспокійливо відповіла Клара, сідаючи вивчати Римське право. Професор Фукс читав свій предмет не згірш народного артиста, не кажучи вже про римського трибуна. На його лекції збиралося стільки студентів, що у безмежній аудиторії яблуко скоріше згнило би на своїй гілці, ніж наважилося впасти, – і здати Фукові випускний іспит, тим більше у такому стані, було не набагато простіше, ніж завоювати Римську імперію. Але Клара в собі не сумнівалася, і Самуїл також. І Володимир Федорович

не сумнівався, хоча, коли говорила Марія Ісааківна, він більше мовчав та інколи посміхався, проте посміхався він не скептично, а погоджуючись.

– Володю, чому ти посміхаєшся? – голосом імператриці, яка тимчасово зійшла з престолу, спитала Марія Ісааківна. – Ні, я колись через нього з глузду з'їду! Вирішується серйозне питання, а він сидить собі, ніби нічого не сталося, і посміхається. Володю, припини посміхатися! Я кому сказала?

– Та що ж мені, плакати? – відверто посміхнувся Володимир Федорович і розвів руками.

Як же не посміхатися, якщо війни, слава Богу, немає уже цілих шість з половиною років, квартира у них хоч і не ізольована, але не халабуда якась, як в евакуації на Уралі, усі живі-здорові, карточки відмінили. Самуїл закінчує медичний інститут, Клара – юридичний. У мене скоро буде онук, або онучка, особливої різниці немає, але Клара упевнена, що буде онук. То що ж – при всьому цьому плакати?

– Мамо, – не відриваючись від написаного м'яким почерком з нахилом вліво конспекту, відповіла Клара, – це зовсім навіть не вирішується – тому що давним-давно вирішено. Я пам'ятаю приблизно дату вирішення і навіть час доби, хоча точно, беручи до уваги урочистість моменту і важливість задачі, назвати нині не ризикую.

Незважаючи на те, що вона не уточнила, який момент мала на увазі, репліка загалом сприйнялася позитивно. Але повністю задоволеним залишився тільки Самуїл, який володів усією сукупністю фактів, щоб зачаруватися точністю формулювань, приналежній дружині. Володимир Федорович знову посміхнувся, а Марія Ісааківна спалахнула тихою блискавкою – у відповідь на Кларину репліку, посмішку Володимира Федоровича та Самуїлову задоволену замисленість.

III

До війни Клара разом із Марією Ісааківною та Володимиром Федоровичем жила в дуже привілейованій трикімнатній квартирі, звичайно ж, ізольованій, у, мабуть,

найпрестижнішому районі Харкова – Нагорному, на Пушкінському в'їзді. Марія Ісааківна працювала інженером-будівельником, керувала найважливішими проектами і спроектувала величезні електростанції – на Севані, на Балхаші, та що там, по всьому Союзу.

Народилася Марія в Білорусії, в єврейському містечку Речиця, на Дніпрі.

Взагалі-то, вона була Мері, а не Марією, але Мері може бути лише княжною, а яка там княжна із Речиці? Її тато, Ісаак, був найкращим меблярем у всій губернії, а неня, Клара, вважалася неосвіченою і у неї було восьмеро дітей. Особливої освіти вона дійсно не мала, але й зовсім неграмотною не була, просто коли ж вивчишся, якщо чоловік з ранку до вечора у майстерні, а у неї вісім малят на руках?

Втім знала вона більше багатьох «грамотних». До неї приходили за порадою зі всього містечка, як до Санчо Панси на острові, і поради вона завжди давала слухні – жодного разу за все життя поганого не порадила.

З вісьмох дітей у неї було дві дівчинки, Мері і Хая, всі інші – хлопчики, вони, коли вирости, стали соціал-демократами і загинули – одні саме тому, інші на війні, – не саме тому, а просто загинули.

Один з братів виявився математиком. Він довів теорему, яку неможливо було довести, точніше сказати, завдяки нелюбому багатьма духові протиріччя, заперечив аксіому. Тобто це була не аксіома, бо аксіому заперечити неможливо, але Арон не погоджувався з тим, що це – аксіома, і тому й заперечив її. Петербурзька імператорська академія, яка вміла цінувати непересічне, нагородила його срібною медаллю, тільки Аронові довелося змінити ненаукове ім'я Арон на більш прийнятне Аркадій. А прізвище – Крупецький – і так звучало майже як Обленський чи навіть – якщо абстрагуватися від неважливих дрібниць – майже як якийсь-там Голіцинський.

Старші у родині були постійно зайняті, тож Мері при звичаїлася всьому учитися самотійно. Коли Мері була маленькою, вона пішла на Дніпро, що розлився аж до обр'ю і тільки недосвідченому або надто романтично налаштованому споглядачеві може здатися дивним при тихій погоді.

Насправді ж, навіть біля самісінького берега було повно ям та вирів, не кажучи вже про середину, яку ледве й видно з висоти зросту чотирьохлітньої людини.

Але Мері ніхто не навчив тому, що має бути страшно, та і взагалі ніхто її нічому, крім читання та письма, не вчив, а на річці ця наука не згодилася. І вона увійшла у воду так само, як до татової майстерні роздивлятися нову шафу, або до матусиної кухні – понюхати і скуштувати кнедлах, латкес або фаршировану рибу. Як можна потонути вона також не знала, бо не знала, що можна втонути. Тому Мері просто випливла і попливла, і їй це сподобалося. Потім вона – також сама – навчилася перепливати Дніпро, гуляти по дивовижному протилежному берегу, що виявився зовсім звичайним, і повертатися додому до обіду.

Клара пішла натоптаним шляхом. Якось, коли вони гостювали у Речиці, вона також вирішила сходити на Дніпро, подивитися що там до чого та скупатися. Їй було аж цілих шість років, але вона ще не знала, що для того, аби пливати, треба вміти плавати, – просто взяла і втекла на Дніпро, тим більше, що до пляжу було рукою подати, навіть такою маленькою, як у неї. Ніхто і не помітив нічого – ну, вийшла дитина за хвіртку, що тут такого, у Речиці? Ні погромів уже, ні війни ще і вже, ні навіть банального грому з блискавкою. Клара бігла собі, радіючи життю, як потім зі школи додому, наспівувала «Сміливо у бій підемо» і з розбігу влетіла у воду, що з берега здавалася безпечною, як свіжий суп у старенькій, ще бабусиній, мисці. Це було дуже смішно і весело, але дно раптом провалилося у бездонну підводну яму і потягло Клару за собою.

Кілька разів їй вдалося випірнути, але щоразу те давалося все важче. Врешті сил виринати не лишилося, і вона вирішила більше й не намагатися, адже все одно сенсу у тому не було ніякого. І тут я уявила собі, як засмутиться неня, коли дізнається, що я втонула, і вирішила заради неї ще раз випірнути, в найостанніший раз. Цієї самої миті її помітив моряк, молодий хлопець, котрий щойно спустився до Дніпра скупатися. Не роздягаючись, він стрибнув у воду, витягнув сміливу дитину і відніс до Марії.

Неня усе-таки засмутилася, але якби я втонула, уявляю, як би вона тоді запечалилася! Значить, завжди треба намагатися випірнути ще раз – а може, хтось якраз буде проходити повз і допоможе.

Мері була прекрасною: з густим, звичайно ж, темним волоссям, величезними, аж трішки більше, ніж треба, очима і зневажливою посмішкою.

У шістнадцять років Мері вийшла заміж за Зиновія Стольберга, дуже енергійного, непересічного і підприємливого юнака, а за три роки, в останній із буремних 20-х років, народила Клару і покинула чоловіка, тому що той дратував її своїм сприйняттям буття. Власне, не думками своїми як такими – вона Зиновія не слухала – а самою наявністю у нього того, що він вважав власною думкою.

Взагалі-то Зиновій був Зиновієм приблизно так, як Арон колись був Аркадієм. Офіційно його звали Залманом, тому формально Клара була не Кларисою Зиновіївною, а Кларою Залманівною. Зиновій, щоправда, хотів назвати доньку Єленою, але наявність власної думки спрацювало на гірше, тож вийшло врешті так, як вважала правильним Марія: хлопчика треба називати на честь дідуся, а дівчинку – на честь бабусі.

Після розлучення, до війни, Зиновій інколи бачився з Кларою, і було це зовсім для неї нечасто – так нечасто, що й майже не було...

У Харкові – першій радянській українській столиці – Марія вчилася в будівельному інституті і була там найкращою студенткою: якщо у чотири роки людина випливає у Дніпрі, то в двадцять вона точно не потоне на суходолі, якою б нерівною та твердь не була.

Дискутувати з нею було неможливо, точніше, даремно, бо логіка та аргументація у неї були навіть не залізними, а з якогось навіть ще не винайденого тугоплавкого металу, і студенти, в основному фронтовики, що недавно змінили будьонівки на кашкети, банально казали, що у неї чоловічий розум. Проте вона таки була жінкою. З косою довкруг голови, з величезними очима, з умінням переплисти через будь-яку ріку, як би важко не давалося усіляким відомим рідкісним птахам долітати до середини тих рік.

Щоранку вона ішла з Пушкінського в'їзду на Сумську вулицю, посміхаючись летючій золотавій махині Будинку проектів, і світло-сірому хмарочосові Держпрому, і будівлі Уряду, що будувалася на безкрай, як уся її країна, і безкінечній, як усе її життя, площі Дзержинського. Життя тільки-тільки починалося, і в місті ще не було найкращого у світі пам'ятника Тарасові Шевченку, і не було навіть Дзеркальної статуї, яка – вона ще не знала – буде

схожою на її шифоновий шарфик. Підбори слухняно стукали по слухняній бруківці і боязкому асфальтові, в портфелі були виконані – краще, ніж у будь-кого на потоці – домашні завдання, в тубі – найкращі у всьому інституті креслення.

Безкінечна у своїй величавості Сумська пролинала повз неї і текла далі, вниз, повз царські будівлі, повз будинку Саламандри, повз ошатного українського театру, впадала в Миколаївську площу, на котрій Марії підморгували своїми сяючими вікнами будівлі, спроектовані ще до революції академіком Бекетовим, а ще далі виднілася спокійно-сіра, без будь-яких зайвих надлишків, будівля, збудована зовсім недавно, в 1925 році.

У вихідні дні Марія звертала з Миколаївської площі на поважну Пушкінську, гуляла там, де ще не було і, здавалось, не могло бути ні рейок, ні трамваїв. Вона йшла повз церкви, що робили цю вулицю схожою на купчиху першої гільдії. Далі – повз будівлі архітектора Бекетова, що нагадували новорічну гірлянду або жовтневий феєрверк та котрі підносили Пушкінську до вповні заслуженого нею звання стовбової дворянки. Вона ішла на свій, неможливий без неї Пушкінський в'їзд – готуватися до лекцій, читати, креслити, рахувати на логарифмічній лінійці.

А коли виходила з Кларою на балкон, дивилася туди, звідки головним щастям сяяло для них безкінечне життя.

V

У Марію закохувалися масово і наповал, але їй це було не надто цікаво, бо кожний закоханий мав необережність чи нахабність мати хоча би в чомусь власну думку – очевидно, утверджуючи таким чином свою чоловічу сутність. Марії ж із надлишком вистачало власної сутності, жіночої. Вона лише Володимирові Петкевичу дозволяла вислухувати, приймати до уваги та до безумовного виконання її думки та висновки, тож саме це і цікавило її у ньому. Він був старшим за неї, але те не мало значення. Власне, що таке – різниця у шість років?

Володимир народився у Варшаві, коли частина Польщі ще входила до Російської імперії. Він працював клерком: інспектував м'ясокомбінати і овочеві бази, завідував обліком на Вторчорметі, потім служив в Управлінні Південної залізниці, у важезній старій будівлі на величезній Привокзальній площі. Начальство було більш ніж задоволене його надійністю та пунктуальністю. Він завжди знав, де знайти потрібний документ у безлічі паперів, тому що ніколи нічого не шукав: усі документи, написані м'яким прямим почерком без найменшої помарки (Володимир Петкевич і помарки?), не шукалися, а знаходилися в єдиному-можливому – потрібному місці, в потрібний та і, взагалі, будь-який час.

В юності Володимир цікавився такими ж юними, як і сам, балеринами, а в зрілості закохався у Мері, або, точніше сказати, Мері він полюбив.

Вона дозволила йому мати до себе це почуття, тільки коли пересвідчилася, що він не збирається їй ні в чому суперечити. А він і не думав суперечити – він любив Марію і Клару сильніше, ніж інші люди зазвичай люблять інших людей.

Ще він любив футбол, тільки не грати – грати він не вмів і не хотів, а дивитися. Коли Володимирові було двадцять років, збірна команда Харкова виграла чемпіонат країни, і він на власні очі бачив Привалова, Кротова, Норова, Казакова, братів Фоміних.

– У 21-му році в Одесі, – посміхаючись, розповідав він Кларі, – Казаков поцілував у перекладину і вона гепнулася на голову одеському воротареві. Уявляєш?

Марія навіть не повела плечима, тільки обурилася щодо того, чому він вчить дитину, а Кларі захотілося побачити, як падає перекладина, і вона теж зацікавилася футболом. Володимир же Федорович, навпаки, до цієї гри скоро трішки охолонув, бо після Привалова справжнього футболу вже не було.

Володимир не вмів плавати, проте служив у армії на баркасі керманичем, бо з його комплекцією гребти не мало ніякого сенсу, а керманичем – було якраз і, крім нього ніхто з цією роботою нізащо б не справився. Він сидів на носі човна і гучно та чітко відраховував:

– Раз-два, раз-два!

Я відраховував, щоб веслярі не збивалися з темпу, і вони гребли. Якось під Форосом, це біля Севастополя, наш баркас утратив у мертву зиб. Знаєш, що таке мертва зиб? Це коли на поверхні вода як скло, а під нею – буруни, неначе хтось колотить воду. Мертва зиб, аллах її забирай, човен не переверне, але людина може заснути. Я рахував, рахував, а потім наче провалився кудись, і якби матроси не збилися з ритму і не обернулися, мене давно уже і на світі не було б. А вони збилися, тому що я заснув і перестав рахувати. Тільки дякуючи їм і врятувався – інакше уже не прокинувся б ніколи.

Розповідь Кларі сподобалася: вона була ще страшнішою, ніж поперечина, що падає на голову воротареві.

Після закінчення інституту Марія бувала вдома рідше, ніж у відрядженнях, тому виховував Клару Володимир Федорович. Точніше, він не заважав Кларі дорослішати і самій виховуватися, лише охороняючи цей процес.

VI

В дитсадку Клара була головною після вихователів, хоча чому так вийшло, вона не знала і не замислювалася над тим. Просто всі поважали її думку – можливо, тому, що ні в кого, крім Клари, своєї думки іще не було, хіба що – у вихователів. Вона керувала всіма іграми – у квача, в хованки, у все що завгодно, але сама «води́ла» тільки тоді, коли їй цього хотілося, а не коли їй чомусь-то випадало (щоб Стольберг – і раптом випало?).

Вдома також було добре, – навіть більше, ніж добре. Клара прибігала додому з дитсадку, потім зі школи – як їй потім здавалося, привілейованої, на їхній привілейований, як потім також виявилось, Пушкінський в'їзд, у їхню прекрасну квартиру, де спочатку, до появи Володимира Федоровича, було порожньо – райський набір продуктів, навіть усіляка ікра, – але не було матусі. Неня була у відрядженні – у Середній Азії, на Кавказі, у Сибіру, на Байкалі, в Криму, на озері Севан, на уранових копальнях. Марія Ісааківна літала з місця на місце в невеликому літаку. Вона була інженером-конструктором найвищого класу, але конфліктів з тими, хто посилав за нею літак, у неї ні разу не виникло: я ніколи не дозволяла собі зайвого і нікому нічого не розповідала, в тому числі про уранові копальні. Язика завжди тримала за зубами.

Вдома у Клари були безкінечні, але зовсім не нелюбі домашні завдання, а ще марки і монети, і білий рояль. І ще сотні чи тисячі книг, котрі легше перечитати, ніж перелічити. Читати Клара навчилася так само, як Марія плавати і майже у тому ж віці – тільки не в чотири роки, а в три. Тому вдома все одно було цікавіше, ніж на вулиці. Скрізь, не будучи вдома, вона відчувала, як їй не вистачало батьків, а вдома вона цього майже не відчувала, вдома складалося враження буття вісімнадцятого століття, в якому їй, на жаль, не довелося народитися, – білий рояль, марки з неприступною Вікторією та з Георгіями, несхожими ні на Вікторію, ні один на одного, срібні петровські та миколаївські рублі...

Потім з'явився Володимир Федорович, і стало ще краще. Він посміхався, завжди підтримував, ніколи не сердився і тим більше не злився (Володимир Федорович – і роздратування?) і чим міг, допомагав, в тому числі – збирати монети, а особливо – марки. Але захоплення всіма цими нікому не потрібними королями та королевами я ніколи не розумів, наші марки набагато корисніші та цікавіші. Ну, та з дитини – який запит?

Він водив Клару і в Сад Шевченка і до Палацу піонерів на ялинку, і на всі можливі свята. У Палаці піонерів її якось сфотографували з подарунком, і на фото вона сиділа на колінах у самого Постишева, тож Марія Ісааківна дуже пишалася цією світлиною. А Володимир Федорович просто усміхався, нічого не кажучи, але думаючи собі, що іще невідомо, кому і чому слід було пишатися, і знову водив Клару усюди – в прекрасний парк Горького і безкрай Лісопарк, по вулиці Пушкінській, яка з кожним роком втрачала свій колишній гарт, по вулиці Басейній, що дзвюкала трамвайними дзвінками, по задумливій вулиці Чернишевського.

VII

Роза була родом з містечка під Маріуполем, його – Маріуполь – потім перейменували у Жданов. А Семен був з Латвії, з Лібави, тож Самуїл знав кілька фраз латвійською мовою. На лібавському ринку завжди відповідали, якщо хтось звертався на ідиш і тим більше латвійською, тобто ідиш там дуже поважали. А якщо звертався російською, могли й не відповісти.

Рідні брати Семена одразу після революції переїхали до Уругваю, добре там влаштувалися, відкрили кожен свою справу. Один – Мойсей – на пару тижнів вернувся був у Лібаву, аби провідати тещу, і тут почалася війна. Він там і загинув під Лібавою, в ополченні. Зате Абрам відкрив у Монтевідео м'ясну лавку, поставив дітей на ноги. А потім до влади прийшли фашисти, які до бізнесу і до євреїв ставилися не надто добре, якщо не сказати поганюче, тому довелося переїхати до Ізраїлю.

Нарекли Самуїла Самуїлом на честь дідуся, маминого батька. Вдома його називали «Муля», але у дворі ніхто не сміявся, бо, по-перше, спробували би посміятися, а по-друге, у дворі його називали як свого – Сенею або Сьомою. Та там усі й були своїми, чужих серед них не було, звідки взятися чужим?

Самуїлові ніхто ніколи не допомагав, він любив справлятися з проблемами сам і постійно вчився цьому, хоча виходило це у нього з перемінним успіхом. Дуже хотілося стати лікарем, але які лікарі, коли мішки тягати нікому? Цікаво, якби не він, хто б їх і тягав?

У Ворошиловграді було здорово, навіть річка була, Луганка, щоправда, у ній надто і не поплаваєш, але це все-таки краще, ніж коли взагалі немає річки. Ще у Ворошиловграді був будинок-музей Ворошилова, і про нього – про Ворошилова – ім і у школі багато розповідали.

Загалом, у школі було цікаво, і вчився він добре, майже краще від усіх, от тільки іноді, коли вивчали нудний матеріал, хотілося взяти і загорлати, щоб усі аж оглухли, – «А-а-а-а!!!», і як йому вдавалося стриматися, мабуть, одному Богові відомо.

У початкових класах, та і в п'ятому, вчителі, бувало, примушували замальовувати у підручниках портрети великих людей, це було цікавенно – до шостого класу мало хто і залишився.

Влітку, разом із Грицьком, найкращим другом Самуїла, вони ходили на Луганку або моталися на велику. Гукали один одного з дому умовленим свистом – «чижилом-пижилом». Взагалі, свистів Самуїл краще від усіх – і художньо, і «кілечком», і двома пальцями, і трьома, і одним – мізинцем.

Вони ганяли по вулицях, дворах, дорогах та узвозах, та так, що курки злітали яструбами, коні гикали, замість іржання, іскри не тільки летіли, а навіть клубилися, а перехожі сварилися якимись такими незрозумілими та несправедливими словами, з яких «шпана» було найліпшим.

Якось Гриць мчав, як завжди, холоднокровно, але на чкалівській швидкості наїхав раптом на якийсь камінець і полетів через кермо, а Самуїл злетів з багажника і проорав носом між істеричними гусьми та напівживою від зайвої ваги свинею. Було боляче і образливо, що ось вони поламали велика, а народові, що запросто просував повз і витріщався на них, усе те – «по цимбалах», але, зрештою, і це минуло, як будь-який біль чи будь-яка образа, а от ніс потому так і залишився трохи кривуватим, хоча, по-правді, те було не надто і помітно. Та непомітно, чого там.

І ще здорово було, коли сніг валом валить, наче народ на футбол, а ти несешся, як навіжений, на лижах, і горлаеш «А-а-а-а!!!». Усе тобі усе дозволено, ніхто і слова не скаже.

Та і нікому сказати, усі по домівках сидять, крім них із Грицьком. А в такий вечір удома сидіти – й не придумаєш, що може бути дурнішим.

VIII

Володимир Федорович і Клара ішли до зоопарку.

Їх вела губернська Сумська вулиця – повз дитсадок і необ'ємну площу Дзержинського, повз будівлю військової академії, що з погордою височіла над головами, повз яро-жовте сонце, що не встигло іще як слід прокинутися і начебто намагалося злетіти над площею, повз Дім проектів, у якому працювала Марія, повз похмуро-урочистий Держпром, повз Палац піонерів та пам'ятник Шевченку.

Володимир Федорович міцно-преміцно тримав Кларину руку, бо якщо Клару не утримати, спробуй тоді услідкуй за нею і наздожени. На ньому був білий костюм та солом'яний капелюх. Вони йшли неквапно, і Клара розповідала про сенсаційне

відкриття, яке вона зробила сьогодні перед прогулянкою: про те, що російський цар Микола, якого Володимир Федорович називав «Ніколашкою», як дві краплі води схожий на британського короля – Едуарда чи Георга.

Та які там дві краплі – справжнісінька одна-єдина крапля, тільки король – на поштовій марці, а цар – на монеті. Володимир Федорович посміхався, намагаючись перевести розмову на марки, присвячені Папанінській експедиції, але Клару, як і Марію, відволікти від червоної лінії думок було неможливо.

– Володимире Федоровичу, ви тільки послушайте, – говорила Клара, перебиваючи його і всіх на світі. – У них же борода однакова! Тобто бороди. І вуса, – ну все однакове, все! Ну скажіть, як таке може бути?

– Чому тебе так зацікавили бороди? – посміхнувся Володимир Федорович, весело поглядаючи на перехожих і пишаючись тим, що у нього така ерудована і уважна до дрібниць донька.

– Доброго дня, Володю! Доброго дня, Кларочко! – підійшов до них Зиновій. – Про що це ви так натхненно розмовляєте?

– Татку, ти не уявляєш, наші царі – наш і англійський – це, мабуть... це, мабуть, одна і та ж самісінька людина! – сповістила Клара головну, феєричну новину.

Зиновій поцілував її в обидві щічки з ямочками і потиснув руку Володимирі Федоровичу.

– Ну, що за дитина, – запалюючи цигарку з красивої, чудернацької дерев'яної коробочки, посміхнувся Володимир Федорович. – Які ж вони наші? Нашого Ніколашку, аллах його забирай, давно, так би мовити, скинули.

– У них там, – додав Зиновій, пригощаючись з красивої коробочки Володимира Федоровича. – не цар, а зовсім навіть король. Як ваші справи, Володю, що новенького?

– Ось ідемо до зоопарку, Зиновію, – кивнув Володимир Федорович. – Марія працює, а я сьогодні узяв відгул. Хотіли ще вчора сходити, але погода завадила.

– А я, – засміявся Зиновій, – погоду будь-яку люблю. Яка б не була, аби лише була яка-небудь.

– Я з вами повністю згоден, Зиновію, – кивнув Володимир Федорович. – Але все-таки до зоопарку краще по сухому йти, ніж по калюжах тьопати.

– Та воно-то так, – зітхнув чи затагнувся тютюновим димом Зиновій, Клара не зрозуміла. – Але ми ж з вами знаємо: настане час, коли не буде зовсім ніякої погоди.

Він знову засміявся і додав:

– Так що, нехай вже буде яка завгодно!

Володимир Федорович знову кивнув. Зиновій потиснув йому руку, поцілував Клару.

– Татку, ну ти зрозумій, – спробувала Клара чи то переконати його, чи то зрозуміти її і не квапитись, – який же він король, якщо вилитий цар?

Зиновій притиснув її до себе і, підморгнувши Володимир Федоровичу, вирішив задачу по-соломонівському:

– Будь-який король, зайчику, в душі – цар, а будь-який цар уявляє себе королем. А ось ти у нас краща будь-якої царівни і королівни. Правда, Володю?

– Звичайно! – підтвердив Володимир Федорович. – Щоправда, інколи трішки неслухняна, але це королівнам і царівнам належно за етикетом.

Зиновій посміхнувся, помахав їм рукою та й подався у протилежний від них бік – мабуть, до себе на вулицю Маяковського.

Клара з Володимиром Федоровичем уже підходили до воріт зоопарку, коли побачили малесеньку собачку, яка здалася Кларі заводною мишкою, схожою на крихітну собачку. Миша вела за собою на повідку даму при тілі, пихату і грандіозну, як будинок Саламандри на Сумській вулиці, чи навіть цілісінький Держпром. Миша рознюхувала щось на асфальті і винюхувала у придорожній траві. Клара забула про незрозумілу схожість двох королів, тобто короля і царя, і взялася розмірковувати, чи вдасться миші зтягнути даму у куці, але тут трапилося непередбачуване.

З мишкою і дамою порівнялася інша пара – чорний цербер без намордника («німецька вівчарка», – пояснив, нахилившись до Клари, Володимир Федорович), який вів на шкіряній віжці даму інтелектуального вигляду і такого невиразного кольору, як німецька кірха на вулиці Пушкіна. Фігура дами нагадала Кларі поставлену сторчма голоблю. Вони утрюх – цербер, віжка і голобля – виглядали, як єдине ціле.

– Чудище обло, огромно, озорно... – процитувала Клара.

Взагалі-то, чим більше Кларі стрічалось в житті собак, тим виразніше упевнювалася вона у їхній спорідненості з господарями, хоча постулат про схожість господаря з собакою не підтверджувався, – вона спеціально порівнювала.

«От король, – знову згадала вона, – той, справді, схожий на царя, а чим же миша і цербер схожі на своїх старших подруг?»

Клара призадумалася.

І саме тут миша роззявила свою мікроскопічну пащечку (теж мені, «па-ащ-а» називається) і дзявкнула, потім завищала – з таким навіженим натхненням, що у Клари від жаху спітніла рука, за котру її тримав Володимир Федорович. Миша підстрибувала на повідку, здіймалася у повітря, нападаючи на цербера і дістаючи при цьому до дебілої щиколотки дами, яка намагалася її стримати.

«Якби, – подумала Клара, – на миші була полотняна сорочка, вона би зараз відважно рвонула її на грудях».

Конец ознакомительного фрагмента.

Купить: https://tellnovel.me/ru/blehman_mihaylo/v-dobrazhennya

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)